

WSPIERANIE I RESOCJALIZACJA NIELETNICH

Komentarz

redakcja naukowa Violetta Konarska-Wrzosek

Piotr Górecki, Paweł Kobes, Violetta Konarska-Wrzosek

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

WSPIERANIE I RESOCJALIZACJA NIELETNICH

Komentarz

redakcja naukowa Violetta Konarska-Wrzosek

Piotr Górecki, Paweł Kobes, Violetta Konarska-Wrzosek

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 10 maja 2023 r.

Recenzentka
Prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne
Trzy kropki Joanna Maź

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Komentarze do poszczególnych artykułów napisali:

Piotr Górecki – art. 23–41, 52–86, 97–106, 143, 233–244, 416, 417

Piotr Górecki, Paweł Kobes – art. 245–285

Paweł Kobes – art. 107–142, 147–175, 177–232, 286–359

Violetta Konarska-Wrzosek – Wstęp, komentarz do Preambuły,
art. 1–22, 42–51, 87–96, 144–146, 176, 393–415

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-550-4

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Wstęp

1. **Ratio legis uchwalenia nowej ustawy.** Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich została uchwalona po 40 latach obowiązywania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26.10.1982 r., którą zastąpiła z dniem 1.09.2022 r., po zaledwie 19-dniowym *vacatio legis*, przy czym niektóre jej uregulowania weszły w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia (które miało miejsce 12.08.2022 r. – por. art. 416 i 417 u.w.r.n.). Ustawa z 1982 r. była wielokrotnie nowelizowana, przy czym dwie nowelizacje, tj. z 2000 r. i 2013 r., miały zakres dość szeroki. Zwłaszcza nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 30.08.2013 r. (Dz.U. poz. 1165), przygotowana przez zespół pod przewodnictwem piszącej te słowa prof. dr hab. Violetty Konarskiej-Wrzosek (którego aktywnym członkiem był m.in. SSA w Poznaniu dr Piotr Górecki), była bardzo obszerna i istotna zarówno w zakresie unormowań materialnoprawnych (uchylenie art. 13 u.p.n. pozwalającego na wydawanie względem nieletnich sprawców czynów karalnych o znamionach przestępstw tzw. spóźnionych wyroków karnych), jak i w zakresie uregulowań proceduralnych. W przepisach procesowych dokonano bardzo dużo znaczących zmian, w tym w szczególności: zrezygnowano z wyodrębniania postępowania wyjaśniającego; zrezygnowano z dwupodziału postępowania rozpoznawczego na opiekuńczo-wychowawcze i poprawcze w zależności od przewidywań co do potrzeby orzeczenia środków z grupy wychowawczych lub leczniczych albo środka poprawczego (co łączyło się ze stosowaniem dwóch różnych procedur w postaci przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (tryb nieprocesowy) albo przepisów Kodeksu postępowania karnego) i oparto całe postępowanie na jednolitej procedurze cywilnej (tryb nieprocesowy właściwy dla spraw opiekuńczych); wprowadzono jako zasadę orzekanie środków wychowawczych, które nie łączą się ze zmianą środowiska wychowawczego nieletniego, na posiedzeniu, a orzekanie na rozprawie tylko w przypadku konieczności wyjaśnienia pojawiających się wątpliwości co do zachowania naganego nieletniego, jego okoliczności, stanu demoralizacji nieletniego oraz celowości orzeczenia środków wobec danego nieletniego albo w razie potrzeby orzeczenia środków znacząco ingerujących w życie nieletniego, czyli takich, które łączą się ze zmianą dotychczasowego środowiska wychowawczego. Wprowadzono również wiele przepisów dotyczących uprawnień procesowych nieletniego, a także osoby przez niego pokrzywdzonej, artykułując je *expressis verbis*, aby nie było w tym względzie luk

oraz wątpliwości. Skala zmian i ich usytuowanie w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich sprawiły, że ustawa ta straciła swoją pierwotną przejrzystość. Co więcej, wiele ważnych uregulowań dotyczących problematyki nieletnich, a zwłaszcza kwestii wykonawczych dotyczących stosowania wobec nich poszczególnych środków prawnych, było normowanych aktami wykonawczymi, a nie ustawodawczymi – co budziło wątpliwości natury konstytucyjnej. Nadszedł więc czas uchwalenia nowej ustawy, której celem według Uzasadnienia do jej projektu (por. s. 2) jest: uporządkowanie i usystematyzowanie materii; konieczność dostosowania regulacji do standardów konstytucyjnych i międzynarodowych; optymalizacja dotychczasowych rozwiązań prawnych; wzmocnienie efektywności oddziaływań podejmowanych względem nieletnich.

2. **Kwestia zmiany nazwy ustawy.** Od początku obowiązywania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. zwracano uwagę, że tytuł tej ustawy zanadto sugeruje charakter procesowy jej uregulowań osobom, które nie znają bliżej jej treści, a która zawierała uregulowania zarówno o charakterze materialnoprawnym, jak i procesowym oraz wykonawczym. Dlatego też postanowiono o zmianie nazwy ustawy. Jak wskazano w Uzasadnieniu do projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (s. 2–3), „tytuł odwołuje się do określenia pozbawionego wartości normatywnej, a mianowicie **wspierania** rozumianego jako **dopingowanie danego podmiotu, w tym przypadku nieletnich do postępowania, które jest zgodne z przyjętymi normami zarówno prawnymi, jak i społecznymi, a tym samym z interesem społecznym. Ale nie tylko – również z dobrem nieletniego** [podkreśl. – V.K.W.]. W konsekwencji udzielana nieletnim – w ramach wskazanego wsparcia – pomoc w celu kształtowania ich społecznie pożądanych i akceptowalnych postaw, zgodnie z założeniem ustawodawcy, powinna być indywidualizowana w stosunku do danego nieletniego, nie zaś stanowić uniwersalny wzorzec mający zastosowanie do każdego przypadku. Ponadto powinna ona mieć szeroki wachlarz oddziaływań wspierających, aby poprzez ich zastosowanie uzyskiwać oczekiwane rezultaty. Ich uzyskiwaniu, w dłuższej perspektywie, będzie służyło wdrożenie **procesu resocjalizacji** rozumianego jako **teoretyczne i praktyczne oddziaływania wychowawcze wobec jednostek niedostosowanych społecznie lub zagrożonych tym niedostosowaniem** [podkreśl. – V.K.W.]. Dla zapewnienia skuteczności tych oddziaływań ustawodawca przewidział sposoby i metody wpływania na nieletnich. Elementy procesu resocjalizacji mają zatem na celu modyfikację osobowości nieletniego w sposób pozwalający na jego przystosowanie do życia w danej zbiorowości, a konkretnie w społeczeństwie. Stąd zawarte w tytule określenie «resocjalizacji» odzwierciedla dążenie ustawodawcy do wyeksponowania istoty tego procesu w kształtowaniu prawidłowych postaw młodych ludzi, których dotychczasowe zachowanie pozostawało w sprzeczności z powszechnie przyjętym porządkiem obyczajowym, kulturowym i prawnym”.

USTAWA

z dnia 9 czerwca 2022 r.

o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

(Dz.U. poz. 1700; zm.: Dz.U. z 2023 r. poz. 289)

Uznając rodzinę za naturalne środowisko rozwoju człowieka oraz opierając się na zasadzie autonomii rodziny i pierwszoplanowej roli rodziców – matki i ojca – w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców, kierując się nadto prawem nieletnich do szczególnej troski i pomocy oraz zasadą subsydiarności, Rzeczpospolita Polska otacza rodzinę ochroną i wsparciem w wychowaniu, które respektując chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki.

Umocnienie poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie, jako indywidualnie ukształtowanej jednostki oraz za wychowanie nieletnich na osoby świadome swych obowiązków rodzinnych i obywatelskich jest wspólnym dobrem całego społeczeństwa.

W dążeniu do wzmacniania świadomości odpowiedzialności za własne czyny, przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego, stanowi się, co następuje.

1. **Preambuła do ustawy i jej treść.** Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – wzorem ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. – została opatrzona preambułą. Jest ona znacznie dłuższa niż w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, co nie znaczy, że jest ona bogatsza w doniosłe treści. Dwa pierwsze akapity zawierają bowiem deklaracje polityczno-światopoglądowe o autonomii rodziny i zasadniczej roli rodziców (z podkreśleniem, że chodzi o matkę i ojca, czyli o osoby o różnej płci) w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców, z jednoczesnym podkreśleniem, że nieletni mają prawo do szczególnej troski i pomocy państwa w tym względzie, ale na zasadzie subsydiarności (co oznacza, że tylko na zasadzie pomocniczości, a nie wyręczenia). W końcowym fragmencie pierwszego akapitu preambuły zaznaczono, że Rzeczpospolita Polska otacza rodzinę ochroną, a także wspiera ją w wychowaniu dzieci i młodzieży, w którym przyjmuje za podstawę uniwersalne zasady etyki, ale jednocześnie respektuje (przestrzega, szanuje) chrześcijański system wartości. W drugim akapicie preambuły wskazuje się na wspólne dobro całego społeczeństwa, jakim jest „umocnienie poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie, jako indywidualnie ukształtowanej jednostki oraz

za wychowanie nieletnich na osoby świadome swych obowiązków rodzinnych i obywatelskich”. Wydaje się, że umacnianie poczucia odpowiedzialności rodzin może być ewentualnie celem regulacji, a nie dobrem. Nie sposób więc tę niezbyt dobrze sformułowaną deklarację potraktować inaczej niż swego rodzaju manifest programowy adresowany do społeczeństwa. W trzecim akapicie preambuły pojawiają się cele, których realizacji mają służyć postanowienia ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

Tymi celami są:

- 1) **wzmacnianie świadomości odpowiedzialności za własne czyny;**
- 2) **przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych;**
- 3) **stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego.**

Należy zauważyć, że w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich zostały określone nowe cele, a niektóre z dotychczasowych zostały sformułowane inaczej niż w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Przede wszystkim na pierwszym miejscu został wskazany zupełnie nowy cel w postaci dążenia do wzmacniania świadomości nieletnich odpowiedzialności za własne czyny. Tak sformułowany cel wskazuje, że nie chodzi już o uczenie czy wzmacnianie u nieletnich poczucia odpowiedzialności za własne czyny, ale o bardziej dobitne uświadomienie im, że za swoje zachowania o określonej doniosłości społecznej odpowiada się. Przy czym już w tym miejscu należy zaznaczyć, że z uwagi na obowiązującą na gruncie prawa nieletnich zasadę celowości co do stosowania przewidzianych w niej środków i dyrektywę naczelną dobra nieletniego przy podejmowaniu decyzji w jego sprawie oraz dużą dyskrecyjną władzę sądu rodzinnego – **system postępowania z nieletnimi określony w nowej ustawie pozostaje nadal systemem opiekuńczo-wychowawczo-ochronnym, a nie systemem ponoszenia odpowiedzialności za naganne zachowania stanowiące czyny zabronione pod groźbą kary czy inne przejawy demoralizacji**, choć mechanizm ponoszenia odpowiedzialności niekiedy też się pojawia, co stanowi element nowości, nawiązujący do rozwiązań normatywnych sprzed 90 lat zawartych w k.k. z 1932 r.

Przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych jest drugim celem ustawy, który od strony merytorycznej pokrywa się z pierwszym celem wskazanym w preambule do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, z tym że obecnie został on bardziej poprawnie sformułowany. Zastąpiono bowiem dążenie do przeciwdziałania „przestępczości nieletnich”, która to przestępczość pojmowana była w znaczeniu kryminologicznym, a nie prawnokarnym (z uwagi na niemożność przypisania winy sprawcom nieletnim), dążeniem do przeciwdziałania dopuszczaniu się czynów karalnych (czyli czynów zabronionych o znamionach przestępstw lub przestępstw skarbowych lub wykroczeń albo wykroczeń skarbowych). **Przeciwdziałanie to określenie szerokie, które obejmuje zarówno zapobieganie (nie dopuszczanie) do demoralizacji i popełniania czynów karalnych przez nieletnich,**

jak i zwalczanie tych niekorzystnych stanów lub zdarzeń (por. A. Krukowski, *Uwagi wprowadzające [w:] Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1991, s. 6–7). Przy czym należy mieć na uwadze, że oba te niekorzystne stany są często ze sobą powiązane, przy czym nie zawsze i nie od razu tak musi być. **Potrzeba zapobiegania** zachodzi wtedy, gdy pojawiają się pierwsze niekorzystne symptomy w życiu osoby nieletniej, które sygnalizują zagrożenie demoralizacją i wchodzeniem w konflikt z prawem karnym lub rozpoczynający się już proces demoralizacji danego nieletniego, który może mieć różne przejawy, w tym w postaci popełnienia czynu karalnego czy szerszej czynu zabronionego. **Potrzeba zwalczania** demoralizacji i dopuszczania się czynów karalnych zachodzi wtedy, gdy tego typu niekorzystne stany już mają miejsce, cechują się pewnym stopniem zaawansowania. (por. V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 63–64). Jest dość znamienne, że zarówno ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak i ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich formułując omawiany cel, posługują się spójnikiem „i”, wyraźnie łącząc ze sobą zjawisko (stan) demoralizacji i dopuszczania się czynów karalnych. Takie ujęcie znajduje uzasadnienie w wynikach badań kryminologicznych nad zjawiskiem demoralizacji i wchodzenia w konflikt z prawem karnym przez nieletnich, z których wynika, że demoralizacja dzieci i młodzieży prowadzi wcześniej lub później do naruszania norm prawnokaralnych, a godzenie w dobra chronione prawem karnym często nie jest przypadkiem, a ma związek z demoralizacją osoby nieletniej, co już wymaga jakiejś ingerencji w życie i wychowanie młodego człowieka. Te wzajemne związki między demoralizacją i dopuszczaniem się czynów karalnych są na tyle ścisłe, że w pełni uprawnione jest stwierdzenie, że przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich stanowi jednocześnie przeciwdziałanie dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych, a przeciwdziałanie dopuszczaniu się czynów karalnych jest jednocześnie przeciwdziałaniem demoralizacji nieletnich (por. V. Konarska-Wrzosek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 26–27). Pojęcie demoralizacji, choć stanowi jedno z podstawowych pojęć w ustawodawstwie dotyczącym nieletnich, nie zostało zdefiniowane ani w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, ani w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W Uzasadnieniu do projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (s. 4) wskazano, że nie ma potrzeby wprowadzania definicji legalnej tego pojęcia, gdyż jest ono rozumiane w sposób jednolity i nie budzi wątpliwości ani w doktrynie, ani w orzecznictwie. Jednak zarówno z dalszych wywodów zawartych w treści tegoż Uzasadnienia, jak i niekiedy z praktyki orzeczniczej sądów rodzinnych wynika coś przeciwnego, a w szczególności, że pojęcie demoralizacji jest bezzasadnie utożsamiane z wykazywaniem przejawów demoralizacji, a to przecież różne stany. Dlatego też niedobrze się stało, że w nowej ustawie nie zdefiniowano tego pojęcia, choć można to było łatwo uczynić, korzystając chociażby z definicji przygotowanej przez zespół pod moim przewodnictwem opracowującym dużą nowelizację ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. W myśl tej projektowanej definicji, która miała zostać zamieszczona w dodanym art. 1 § 2 pkt 3 u.p.n.,

DZIAŁ I

Przepisy ogólne

Art. 1. [Zakres przedmiotowy regulacji; definicje]

1. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) postępowania w sprawach o demoralizację – wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie;
- 2) postępowania w sprawach o czyny karalne – wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat;
- 3) wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że niniejsza ustawa stanowi inaczej.

2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) **nietletnich** – rozumie się przez to osoby, o których mowa w ust. 1;
- 2) **czynie karalnym** – rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako:
 - a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo
 - b) wykroczenie lub wykroczenie skarbowe;
- 3) **czynie zabronionym** – rozumie się przez to zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej.

1. **Zakres regulacji.** Przepis art. 1 ust. 1 u.w.r.n. określa przedmiotowy i podmiotowy zakres regulacji w niej zawartej. Przepisy ustawy stosuje się odnośnie do postępowania w dwóch kategoriach spraw: w sprawach o demoralizację oraz w sprawach o czyny karalne. W Polsce mamy bowiem **tzw. jednotorowy (jednorodny) system postępowania z dziećmi sprawiającymi problemy wychowawcze** związane z naruszaniem norm prawno-karnych lub wykazywaniem różnych przejawów demoralizacji. W naszym kraju nie ma bowiem różnych regulacji do tych dwóch kategorii spraw (problemów), które są materialnoprawną podstawą zajęcia się danym nietletnim i ingerencji w proces jego socjalizacji, jak to jest często w innych krajach. Należy jednak zaznaczyć, że

nawet przy odrębnych regulacjach dla tych dwóch grup nieletnich sposób podejścia do nich i system stosowanych środków jest analogiczny, tj. ukierunkowany na wychowanie, a nie na karanie (zob. na ten temat V. Konarska-Wrzošek, *Problem potrzeby i celowości zmiany zasad odpowiedzialności i postępowania z nieletnimi*, Arch. Krym. 2007–2008, t. XXIX–XXX, *Tom Jubileuszowy dedykowany Paniom Profesor Helenie Kolałowskiej-Przełomiec, Zofii Ostrihanskiej, Dobrochnie Wójcik*, Warszawa 2009, s. 352; A. Walczak-Żochowska, *System postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawno-porównawcze*, Warszawa 1988, s. 41–48; B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 188–193, 212–225, 226–249, 259; P. Kobes, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich ze szczególnym uwzględnieniem środków izolacyjnych – uwagi krytyczne wraz z propozycjami nowych rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2020, s. 54–66).

2. Pojęcie nieletniego. Pojęcie to jest przypisane do kategorii dzieci i młodzieży tzw. problemowej, która wykazuje jakieś przejawy demoralizacji lub popełniła czyn karalny. Ma ono więc zabarwienie pejoratywne. W obszarze prawa karnego i na gruncie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich pojęcie małoletniego jest zastrzeżone dla dzieci i młodzieży o statusie pokrzywdzonego. W systemie polskiego prawa nie zdefiniowano pojęcia nieletniego. Można je zrekonstruować w oparciu o przepisy art. 1 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 u.w.r.n. Jak nietrudno zauważyć, sformułowano różny, a nie jednolity zakres podmiotowo-przedmiotowy, z którym wiąże się to pojęcie. W świetle uregulowań ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich **status nieletnich mają trzy różne grupy wiekowe dzieci i młodzieży** w zależności od tego, z jakim przedmiotem lub etapem postępowania mamy do czynienia. **I tak:**

- 1) **w zakresie postępowania w sprawach o demoralizację – status nieletniego mają osoby, które wykazują jakieś jej przejawy po ukończeniu 10 roku życia, a przed uzyskaniem pełnoletności.** To jest nowe określenie granic wiekowych nieletnich, wobec których można prowadzić postępowanie na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z powodu wykazywania przejawów demoralizacji. W ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich nie określono bowiem dolnej granicy wiekowej tej grupy nieletnich, co oznaczało, że jest możliwe wszczynanie postępowań, gdy dziecko wykaże jakiś przejaw demoralizacji nawet we wczesnym okresie dzieciństwa. **Obecnie jest to wykluczone.** Jeśli zatem zdarzy się przypadek wykazywania jakiegoś z przejawów demoralizacji przez dziecko, które nie ukończyło jeszcze 10 roku życia, który może niepokoić, to możliwa jest tylko ingerencja we władzę rodzicielską z powodu zagrożenia dobra dziecka na podstawie przepisu art. 109 k.r.o. Wychodzi się bowiem ze słusznego założenia, że problem tkwi przede wszystkim w nienależyтым lub wręcz złym wykonywaniu władzy rodzicielskiej albo opieki nad danym dzieckiem przez rodziców lub opiekunów, których trzeba wspomóc lub poddać kontroli, a nie w samym dziecku. Również górna granica wiekowa nieletnich w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich została określona inaczej niż dotąd. W art. 1 § 1 pkt 1 u.p.n.

określono górną granicę wiekową dla nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji w sposób liczbowy na poziomie nieukończonych lat 18. Taki sposób określenia górnej granicy wiekowej wywoływał wątpliwości wykładnicze, a mianowicie czy wobec osób, które uzyskały pełnoletniość przed ukończeniem lat 18, a wykazują jakieś przejawy demoralizacji, można wszcząć postępowanie na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i zastosować środki w niej przewidziane, czy też nie. Aktualne brzmienie art. 1 ust. 1 pkt 1 u.w.r.n. nie pozostawia żadnych wątpliwości. **Przepisów ustawy nie stosuje się do osób, które wykazują przejawy demoralizacji, a które wcześniej, tj. przed ukończeniem lat 18, uzyskały pełnoletniość.** Chodzi w szczególności o kobiety, które mając ukończone lat 16, po uzyskaniu zgody sądu rodzinnego wyszły za mąż, przez co uzyskały pełnoletniość (zob. art. 10 § 1 k.r.o. w zw. z art. 10 § 2 k.c.). Trudno bowiem wobec osób pełnoletnich, które mogą samostanowić o sobie, narzucać, co mogą, a czego nie mogą robić i jak mają żyć oraz stosować środki wychowawcze;

- 2) **w zakresie postępowania w sprawach o czyn karalny – status nieletniego mają osoby, które dopuściły się takiego czynu w okresie między 13 a 17 rokiem życia, tj. w okresie mieszczącym się między początkiem dnia pokrywającego się z datą kalendarzową 13. urodzin a końcem dnia poprzedzającego bezpośrednio dzień pokrywający się z datą kalendarzową 17. urodzin.** Górna granica wiekowa nieletniości związana z dopuszczeniem się czynu karalnego jest zsynchronizowana z wiekiem tzw. dorosłości karnej, która w systemie polskiego prawa karnego została określona na lat 17. W myśl postanowień art. 10 § 1 k.k., art. 5 § 1 k.k.s. i art. 8 k.w. odpowiedzialności na zasadach określonych w tych kodeksach odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu lat 17. Z tych regulacji *a contrario* wynika, że osoby dopuszczające się czynów zabronionych pod groźbą kary wcześniej, czyli przed ukończeniem 17 roku życia, nie odpowiadają karnie. Należy w tym miejscu zauważyć, że ani Kodeks karny skarbowy, ani Kodeks wykroczeń nie przewidują żadnego wyjątkowego pociągania do odpowiedzialności karnej nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych jako przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe, lub wykroczenie powszechne. Jedynie Kodeks karny w art. 10 § 2–3 k.k. przewiduje możliwość wyjątkowego pociągania do odpowiedzialności karnej nieletnich co najmniej 15-letnich za określone typy ciężkich przestępstw (a nowela do Kodeksu karnego z 7.07.2022 r., która ma wejść w życie 1.10.2023 r., także 14-letnich nieletnich za kwalifikowane odmiany zabójstw z art. 148 § 2 i 3 k.k. – Dz.U. poz. 2600 ze zm.). Jeśli chodzi o dolną granicę wiekową nieletniości określoną na poziomie ukończonych lat 13, ma ona nie tyle uzasadnienie merytoryczne, ile historyczne. W pierwszej regulacji dotyczącej nieletnich sprawców czynów zabronionych, która była zawarta w art. 69–78 k.k. z 1932 r., podzielono nieletnich na dwie grupy, a mianowicie do 13 lat i od 13 do 17 lat. Odnośnie do młodszych nieletnich, czyli tych, którzy nie ukończyli 13 roku życia, przyjęto ustawowe domniemanie, że działają oni bez rozeznania. Natomiast w przypadku nieletnich w wieku od 13 do 17 lat przyjmowano, że działają oni

z rozeznaniem, chyba że wyjątkowo było inaczej (por. art. 69 i 70 k.k. z 1932 r.). Kryterium rozeznania, które na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r. odgrywało (obok wieku nieletniego) najważniejszą rolę co do sposobu reakcji na popełniony czyn zabroniony, celowo nie zostało przeniesione do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, a następnie do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, gdyż było ono traktowane jako surogat winy nieletniego sprawcy czynu zabronionego. Kryterium rozeznania pozostawało więc w zgodności z modelem odpowiedzialności za popełniony czyn zabroniony, który legł u podstaw regulacji postępowania z nieletnimi zawartej w Kodeksie karnym z 1932 r. Kryterium to jest zupełnie nieodpowiednie i nieprzydatne w modelu opiekuńczo-wychowawczo-ochronnym postępowania m.in. z nieletnimi sprawcami czynu karalnego, jaki legł u podstaw rozwiązań przyjętych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, a następnie w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. **Postępowanie na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w związku z popełnieniem czynu karalnego** – inaczej niż to ma miejsce w przypadku wykazywania innych przejawów demoralizacji – **może być prowadzone względem osoby formalnie pełnoletniej (z powodu zawarcia związku małżeńskiego za zgodą sądu rodzinnego), jeśli dopuściła się takiego czynu przed ukończeniem lat 17.** Uzyskanie pełnoletniości i wyjście spod władzy rodzicielskiej nie ma bowiem wpływu na posiadanie statusu osoby nieletniej z powodu wchodzenia w konflikt z prawem karnym. Wszystkie obowiązujące u nas kodeksy karne, tj. Kodeks karny, Kodeks karny skarbowy i Kodeks wykroczeń łączą odpowiedzialność karną z faktem popełnienia czynu zabronionego po ukończeniu 17 roku życia (z ewentualnymi wyjątkami przewidzianymi w art. 10 § 2 k.k. i dodanym przez nowelę do k.k. z 7.07.2022 r. § 2a k.k., wchodzącym w życie 1.10.2023 r.). To oznacza, że za czyny zabronione popełnione przed ukończeniem lat 17 nie ponosi się odpowiedzialności karnej – ani za czyny o statusie przestępstw powszechnych, ani przestępstw skarbowych, ani za wykroczenia powszechne czy za wykroczenia skarbowe. Osoba dopuszczająca się czynu zabronionego przed ukończeniem lat 17 ma status osoby nieletniej, co sprawia, że z racji swojego młodego wieku może być poddana jedynie oddziaływaniom środków wychowawczych, środka poprawczego lub leczniczego, o jakich mowa w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, gdyż ze względu na wiek podlega pod działanie tej właśnie ustawy. Trafnie wskazuje się w doktrynie, że uzyskanie pełnoletniości w okresie, gdy osoba dopuszczająca się czynu karalnego ma jeszcze status osoby nieletniej, powinno rzutować na dobór środków wobec niej. Sąd raczej nie powinien stosować w odniesieniu do takiej osoby nadzoru odpowiedzialnego rodziców lub opiekuna, umieszczenia w rodzinie zastępczej lub zobowiązywać rodziców do poprawy warunków wychowawczych, bytowych, zdrowotnych itd. córki, która założyła własną rodzinę (szerzej na ten temat zob. K. Dudka, *O niektórych problemach udziału kobiety, która zawarła związek małżeński po ukończeniu 16 roku życia, w postępowaniu w sprawach nieletnich* [w:] *Problemy reformy postępowania*

w sprawach nieletnich, red. T. Bojarski, K. Nazar-Gutowska, A. Nowosad, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, A. Sośnicka, M. Szwarczyk, D. Firkowski, Lublin 2008, s. 278).

Z całą mocą należy podkreślić, że nabytego statusu nieletniego w związku z popełnieniem konkretnego czynu zabronionego, w tym czynu karalnego, przed ukończeniem 17 roku życia nie traci się już nigdy. Łączy się to ściśle z faktem naturalnej niedojrzałości fizycznej, psychicznej, emocjonalnej i społecznej jednostki w czasie, gdy dopuściła się czynu zabronionego, co stoi na przeszkodzie przypisania jej winy z powodu nagannego zachowania, a tym samym uzasadnia jej odmienne traktowanie od osób dorosłych. Za czyny zabronione popełnione w nieletniości (dopóki nie przedawni się ich karalność – zob. art. 22 u.w.r.n. o odpowiednim stosowaniu uregulowań części ogólnych: Kodeksu karnego, Kodeksu karnego skarbowego i Kodeksu wykroczeń), które zostaną ujawnione po dłuższym okresie, sprawca o statusie nieletniego może jedynie przestać podlegać pod kompetencje orzecznicze sądu rodzinnego. Nawet jeśli zmianie ulegnie właściwość sądu rodzinnego na sąd karny, sąd ten będzie mógł orzec wobec sprawcy o statusie nieletniego wyłącznie środki wychowawcze, środek leczniczy lub środek poprawczy, a kary tylko wyjątkowo i tylko w przypadkach wskazanych w art. 10 § 2 k.k. i w art. 10 § 2a k.k. co do czynów popełnionych po jego wejściu w życie, czyli 1.10.2023 r. W kwestii statusu sprawcy czynu przestępnego wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 15.02.2005 r. (III KK 354/04, LEX nr 146284), wskazując, że „Zgodnie z art. 1 § 2 pkt 1 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich – oskarżony, któremu zarzucono popełnienie przestępstwa przed ukończeniem 17 lat, pomimo iż w chwili wszczęcia postępowania karnego miał skończone 18 lat, bez względu na czas rozpoznania sprawy i tryb postępowania sądowego zachowuje status nieletniego w czasie tego postępowania i zgodnie z art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k. musi mieć obrońcę”.

Popełnienie czynu karalnego o charakterze trwałym, ciągłym albo o wieloczynowo określonych znamionach częściowo w okresie nieletniości, a częściowo już po ukończeniu lat 17 sprawia, że status nieletniego taki sprawca będzie miał tylko w zakresie tej części czynu, jaka została zrealizowana przed ukończeniem lat 17 i jeśli nie będzie to czyn określony w art. 10 § 2 lub w dodanym przez nowelę do k.k. z 7.07.2022 r. 2a k.k., nie będzie mógł za nią odpowiadać karnie. Natomiast w zakresie pozostałej części czynu, którą zrealizował, mając ukończony 17 rok życia, będzie mógł ponieść odpowiedzialność karną na zasadach ogólnych (por. T. Bojarski [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 52 oraz wyrok SN z 29.09.2009 r., III KK 105/09, OSNwSK 2009/12, poz. 1902);

- 3) **w zakresie wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – status nieletniego mają osoby, względem których sąd orzekł taki środek**, nie dłużej jednak niż do dnia odpowiadającego dacie 21. urodzin, chyba że ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stanowi inaczej.

Inaczej oznacza krócej, tj. do daty 18. urodzin w przypadku orzeczenia niektórych środków wychowawczych, środka leczniczego oraz środków zastosowanych względem rodziców nieletniego albo do daty 19. urodzin w przypadku orzeczenia umieszczenia nieletniego w okręgowym ośrodku wychowawczym; dłużej oznacza maksymalnie do dnia 24. urodzin, gdy sąd zagroził możliwością przedłużenia albo orzekł o przedłużeniu pobytu w zakładzie poprawczym na określony czas po ukończeniu 21 roku życia albo orzekł o zastosowaniu środka wychowawczego w postaci zobowiązania do określonego postępowania lub nadzoru kuratora sądowego wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat albo maksymalnie do dnia 25. urodzin w przypadku orzeczenia środków wychowawczych w postaci zobowiązania do określonego postępowania lub nadzoru kuratora sądowego wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego, gdy skończył 24 lata. Do ukończenia 21 roku życia, co do zasady, może trwać nadzór kuratora sądowego, zakaz prowadzenia pojazdów oraz umieszczenie w zakładzie poprawczym (zob. art. 93 u.w.r.n. i art. 239 ust. 1 i 2 u.w.r.n.).

Posiadanie statusu nieletniego z powodu wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego albo poprawczego nie oznacza, że taki status przysługuje młodej osobie w razie popełnienia czynu zabronionego. Jeżeli nowy czyn karalny (czy szerzej czyn zabroniony) zostanie popełniony w czasie, gdy dana osoba miała już ukończone 17 lat albo wykazuje przejawy demoralizacji po osiągnięciu pełnoletniości, nie będzie to podstawą do wszczęcia postępowania na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, a na podstawie odpowiednich kodyfikacji karnych, pomimo że dana osoba może mieć nadal status osoby nieletniej, jeśli orzeczone wobec niej środki przewidziane w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich będą nadal wykonywane.

Nie mają materialnoprawnego statusu nieletnich osoby, które dopuściły się przestępstwa, przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego po ukończeniu lat 17, a przed ukończeniem 18 roku życia, wobec których sąd karny zastosował środki wychowawcze, środek leczniczy lub środek poprawczy przewidziany dla nieletnich na podstawie art. 10 § 4 k.k. albo art. 5 § 2 k.k.s., choć mają status nieletnich w zakresie wykonywania wobec nich środków typowych dla sprawców nieletnich, które mogą być wykonywane wobec nich aż do 21 roku życia (por. art. 93 ust. 7 u.w.r.n.).

Jak z powyższego wynika, w systemie naszego prawa nie ma jednej, jednolicie określonej pod względem zakresowym definicji osoby nieletniej. Zakres tego pojęcia jest zróżnicowany zarówno pod względem wieku osób nim obejmowanych, jak i przyczyn używania wobec nich takiego określenia. Co więcej, te trzy grupy osób obejmowanych wspólnym mianem nieletnich przez art. 1 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 u.w.r.n. nie są zbiorami rozłącznymi, gdyż często się zazębiają.

W komentarzu szczegółowo i przystępnie omówiono regulacje nowej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, która zastąpiła dotychczasową ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich. Nowe przepisy wprowadzają wiele zmian w stosunku do poprzedniego stanu prawnego. W praktyce ich stosowanie może powodować trudności.

Nowa ustawa przewiduje m.in.:

- obligatoryjne umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletnich, którzy popełnili najpoważniejsze przestępstwa, np. zgwałcenie czy zabójstwo;
- objęcie nadzorem kuratorskim każdego, kto opuszcza zakład poprawczy, w przypadku wątpliwości co do stopnia jego resocjalizacji;
- podniesienie górnej granicy wieku przebywania w zakładzie poprawczym do 24. roku życia (w przypadku najcięższych przestępstw);
- wprowadzenie minimalnego wieku odpowiedzialności w wysokości 10 lat, w przypadku gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji;
- ułatwienie dostępu nieletniego do obrońcy.

Nowe przepisy przewidują ponadto użycie środków przymusu bezpośredniego, w tym kasku zabezpieczającego oraz kajdanek, wobec nieletniego umieszczonego w okręgowym ośrodku wychowawczym. Nowością jest też możliwość prewencyjnego użycia kajdanek zakładanych na ręce.

Publikacja jest przeznaczona głównie dla sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, a także kuratorów sądowych.

Violetta Konarska-Wrzosek – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, kierownik Katedry Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (2011–2022); przewodnicząca zespołu (2009–2015) powołanego przez Ministra Sprawiedliwości do przeprowadzenia analizy dotychczasowych i wypracowania nowych modelowych rozwiązań prawnych w zakresie problematyki nieletnich, który przygotował m.in. dużą nowelizację ustawodawstwa dotyczącego nieletnich z 30 sierpnia 2013 r.; specjalizuje się w problematyce nieletnich oraz w zakresie prawa karnego materialnego: powszechnego, skarbowego i wykroczeń; członek towarzystw naukowych i stały recenzent kilku prawniczych czasopism naukowych; autorka ponad 200 publikacji naukowych o charakterze monograficznym, systemowym, komentarzowym, podręcznikowym i artykułowym z tego zakresu.

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

